

DELS CANÍBALS ¹⁷⁴

(A) Quan el rei Pirros arribà a Itàlia i va reconèixer l'ordre de les tropes que els romans enviaven contra ell, digué: «*No sé pas quins bàrbars són aquests* (perquè els grecs anomenaven així a tots els pobles estrangers), *però la disposició de l'exèrcit que estic veient no és, de cap manera, bàrbara*». ¹⁷⁵ El mateix van dir els grecs en relació a les tropes que Flaminius va portar al seu país ¹⁷⁶, (C) així com Filip, observant des d'un turó del seu regne l'ordre i distribució d'un campament romà comandat per Publius Sulpicius Galba ¹⁷⁷. (A) Vet aquí com cal tenir cura de no deixar-se captivar per les opinions vulgars: és precís jutjar-les des de la perspectiva de la raó, i no segons la veu comuna.

Vaig tenir força temps prop de mi un home que havia romàs deu o dotze anys ¹⁷⁸ en aquell altre món que ha estat descobert al nostre segle, a l'indret on va desembarcar Villegaignon ¹⁷⁹ i al qual donà el nom de *França Antàrtica* ¹⁸⁰. Aquesta descoberta d'un país infinit mereix consideració. No sé si m'és lícit pensar que en un futur se'n pugui arribar a trobar un altre, tenint en compte que personatges molt més grans que nosaltres es van equivocar en aquest punt. Em temo que tenim els ulls més grans que el ventre ¹⁸¹ i més curiositat que no pas capacitat: ho abracem tot, però només estrenyem aire.

Plató ¹⁸² ens explica que Soló havia après dels sacerdots de Sais, a Egipte, el següent. Antigament, abans del Diluvi, existia una gran illa anomenada Atlàntida que estava davant de l'estret de Gibraltar i tenia més extensió que Àfrica i Àsia plegades. Els reis d'aquella contrada, els quals no posseïen només l'illa esmentada sinó que es trobaven també estesos per la terra ferma (amb l'amplària d'Àfrica fins a Egipte, i la latitud d'Europa fins la Toscana) van intentar arribar fins l'Àsia i subjugar totes les nacions que envolten la Mediterrània, fins al golf del mar Negre. I amb aquesta idea van travessar les

Espanyes, la Gàl·lia i Itàlia, fins a Grècia, on foren aturats pels atenencs. Però un temps després, tant aquests com la seva illa van ser engolits pel Diluvi. És del tot probable que aquesta extrema catàstrofe aquàtica produís estranys canvis en les terres habitades; i així es diu que Sicília i Itàlia van quedar separades pel mar,

(B) «*Haec loca, vi quondam et vasta convulsa ruina,
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret*»¹⁸³

(A) D'igual manera, Xipre va quedar apartat de Síria, i l'Eubea de Beòcia. D'altra banda, s'han unit terres que abans eren separades: el llim i la sorra van terraplenar les fondàries que hi ha entre elles¹⁸⁴

«*sterilisque diu palus aptaque remis
Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum*»¹⁸⁵

Però no és pas massa probable que aquella illa sigui el nou món recentment descobert¹⁸⁶, perquè l'Atlàntida era molt a prop d'Espanya. I fóra una conseqüència increïble de la inundació que hagués retrocedit més de 1200 lleugues¹⁸⁷. Així mateix s'ha pogut ja constatar, amb les navegacions modernes, que no es tracta pas d'una illa sinó de terra ferma; d'un continent unit per un costat a les Índies Orientals i pels seus extrems a les terres que són sota els pols. En el cas que estigui separada ho és per un petit extrem o interval, i resulta impropcedent anomenar-la illa només per aquest fet.

(B) Sembla que hi ha moviments, (C) naturals els uns i (B) violents els altres, tant en els grans cossos¹⁸⁸ com en els nostres¹⁸⁹. Quan considero el desgast que el riu Dordonya ha fet, en els nostres dies, a la riba dreta de la seva llera, i que tant ha guanyat durant vint anys (afectant fins i tot els fonaments de molts edificis) veig que es tracta d'una agitació extraordinària. Perquè si es comportés sempre així, ara o en el futur, la faç del món acabaria capgirant-se. Però el món sap assimilar aquests canvis: ara van cap a un costat, ara cap a l'altre, i de vegades es contenen¹⁹⁰. I no estic parlant aquí de les inundacions sobtades, de les quals en coneixem les causes. A la costa de Medoc, el meu germà, el Senyor d'Arsac, va poder veure com una terra seva quedava colgada per la sorra que el mar vomitava cap a ella¹⁹¹; encara s'hi pot veure la part alta d'algunes edificacions. Les seves rendes i terres han quedat reduïdes a magres dimensions. Els habitants de la regió afirmen que, des de fa temps, el mar avança cap a les seves propietats, i han perdut ja quatre lleugues de terreny. Aquestes sorres semblen perseguir-los¹⁹², (C) i en veiem grans extensions de movedisses que s'estenen a mitja llegüa i guanyen terra ferma.

(A) L'altre testimoni de l'Antiguitat amb qui es vol relacionar aquesta descoberta és Aristòtil (en el cas que el petit llibret de *Meravelles extraordinàries* sigui seu¹⁹³). En ell explica que uns cataginesos, després d'haver navegat molt de temps a la deriva per l'Atlàntic, més enllà de l'estret de Gibraltar, van arribar a descobrir una gran i fèrtil illa, molt allunyada de

qualsevol terra ferma, plena de boscos i enormes i profunds rius. Aquests navegants, i més endavant d'altres, hi van tornar després amb les seves dones i els seus fills per tal d'instal·lar-s'hi, atrets per la bondat i fertilitat del terreny. Els reis cartaginesos, contemplant com poc a poc se'ls hi despoblava el país, van prohibir taxativament, i sota càstig de mort, que no marxés ningú més. També van fer fora de la illa aquells que ja hi eren, perquè tenien por que amb el temps es multipliquessin, fossin més poderosos que ells i acabessin enfonsant l'estat d'on provenien. Aquesta narració d'Aristòtil no concorda amb les noves terres que estem tractant.¹⁹⁴

L'home a qui abans he esmentat era simple i rústec, condicions pròpies per a poder oferir un veritable testimoni. I és que les persones massa subtils, tot i referir-se amb gran cura a moltes coses, acaben glossant-les¹⁹⁵ i no poden evitar d'alterar una mica la història a força de justificar la seva pròpia interpretació. No exposen les coses en la seva puresa, sinó que les torcen i oculten segons el seu punt de vista, allargassant-les i eixamplant-les per tal de donar crèdit al seu judici i fer-lo més convincent¹⁹⁶. Cal una persona molt fidel, o una tan simple que sigui incapaç de transformar i atorgar versemblança a les falses invencions. Cal també que no estigui sotmès a cap prejudici¹⁹⁷. L'home del qui us parlo era així. Em va presentar, a més, mariners i comerciants que havia conegut en aquell viatge. En tinc prou amb aquesta informació i prescindiré del que en diuen els cosmògrafs¹⁹⁸.

Ens farien falta topògrafs per tal de descriure detalladament els llocs concrets on van ser. Ara bé: aquests, pel sol fet de gaudir, en relació a nosaltres, de l'avantatge d'haver vist, per exemple, Palestina, pretenen tenir dret a explicar-nos coses de tota la resta del món¹⁹⁹. M'agradaria que cadascú escrivís d'allò que sap i tant com en sap; i no em refereixo només a aquest punt en particular, sinó a tot: hi ha gent que pot tenir un coneixement o experiència sobre les característiques d'un riu o una font, però de la resta en sap el mateix que tothom. Tot i així, aquesta mateixa gent fa servir els seus minsos coneixements per a escriure tota una física²⁰⁰. Aquest vici dona lloc a grans errors.²⁰¹

Crec, tornant al meu tema, que no hi ha res de bàrbar ni salvatge en la nació que va visitar l'home dels qui us he parlat, sinó que cadascú anomena «*barbàrie*» a tot allò que no quadra amb els seus costums propis. I, certament, sembla que no tenim cap altre criteri de la veritat i la raó que l'exemple i idea de les opinions i usos del país on som²⁰². Aquí sempre tenim la religió perfecta, la forma de govern²⁰³ perfecta, així com el perfecte i profitós ús de totes les coses. Els habitants d'aquell país²⁰⁴ són salvatges per la mateixa raó que anomenem salvatges als fruits que la natura produeix de forma espontània²⁰⁵. Però, en realitat, hauríem d'anomenar salvatges²⁰⁶ a aquells que nosaltres hem alterat artificiosament i desviat de l'ordre comú. En els primers, les virtuts i propietats són vigoroses i pures²⁰⁷, i més útils i naturals que no pas en aquests que hem abastardit per tal d'adaptar-les al plaer del nostre gust corromput. (C) I cal dir que, en qualsevol cas, el sabor i delicadesa dels fruits d'aquelles contrades sense conrear no tenen res a envejar als nostres. (A) No és raonable que l'artifici²⁰⁸ avantatgi la gran i poderosa mare natura²⁰⁹: hem arribat a recarregar tant, amb les nostres invencions, la bellesa i riquesa de les seves obres que hem acabat fent-la malbé del tot. Però allà on llueix la seva puresa, les nostres futils i frívols empreses queden vergonyosament evidenciades,

(B) «*Et veniunt ederae sponte sua melius
Surgit et in solis formosior arbutus antris,
Et volucres nulla dulcius arte canunt*»²¹⁰

(A) Amb tots els nostres esforços som incapaçs d'imitar el niu del més insignificant dels ocells, la seva bellesa i utilitat, com tampoc la textura de la mesquina aranya. (C) Plató diu que totes les coses són producte de la natura o de l'atzar o de la tècnica²¹¹. Les més grans i belles provenen de les dues primeres; les insignificants i imperfectes, de la segona.

(A) Si considero bàrbares aquestes nacions²¹² és precisament pel poc amanerament que han rebut de la raó²¹³ humana. Les lleis naturals, no abastardides per les nostres, encara els dirigeixen. I la seva pureza és tal que de vegades em disgusta que no haguessin estat coneguts abans, quan encara existien homes com Licurg i Plató²¹⁴ que haurien pogut valorar-los amb més encert que nosaltres. I és que aquestes nacions de les quals en tenim ara constància empírica²¹⁵ ultrapassen no solament les descripcions amb les que la poesia ha embellit l'Edat d'Or, o totes les invencions que es puguin imaginar sobre la felicitat dels homes, sinó fins i tot la concepció i el desig mateix de la filosofia. Ni Licurg ni Plató podrien haver imaginat una perfecció²¹⁶ tan pura i simple com la que ara veiem per experiència. Tampoc podrien haver cregut que la nostra societat és capaç de mantenir-se amb tan poc artifici i esforç. Jo li diria a Plató²¹⁷: «És una nació en la qual no hi ha cap forma de comerç, ni cap coneixement de les lletres, ni cap ciència dels nombres. Cap magistrat, cap tipus de superioritat política ni servitud domèstica. Ni pobresa, ni contractes, ni successions, ni separacions: només ocupacions agradables. No hi ha més respecte al parentiu que el bàsic. No hi ha vestits, ni agricultura, ni metalls, ni tampoc són utilitzats el vi ni el blat. Les paraules que fan referència a la mentida, la traïció, la hipocresia, l'avarícia, l'enveja, la detracció o el perdó no són conegudes»²¹⁸. Que lluny es troba la república imaginada per Plató d'aquesta perfecció!²¹⁹: (C) «*Viri a diis recentes*».²²⁰

(B) «*Hos natura modus primum dedit*»²²¹

(A) A més, aquests pobles viuen en una contrada del país molt agradable i temperada, i m'han assegurat que no hi ha cap dels seus habitants que tingui tremolors, o bé sigui lleganyós, desdentegat o arquejat per l'edat. És troben establerts al llarg de la costa i protegits, per la banda terrestre, amb grans i altes muntanyes separades del mar per unes cent llegües. Tenen gran abundància de carns i peixos, que no guarden cap semblança amb els nostres. Se'ls mengen sense cap altre artifici que coure'ls²²². El primer que van veure a cavall (una persona amb qui ja havien tingut tractes moltes altres vegades) va ser mort a dards abans que el reconeguessin: tant fou el pànic que els va causar. Els edificis d'aquella gent són ben grans (poden arribar a allotjar dues-centes o tres-centes persones) i estan contruïts amb l'escorça de grans arbres. Es troben recolzats al terra per un extrem i sostinguts l'un contra l'altre per la coberta, tal com passa en algunes de les nostres granges on la teulada arriba fins a terra i serveix també de paret. També tenen una fusta tan dura que pot

servir per tallar, i amb ella fan espases i graelles per coure el menjar. Els seus llits són teixits amb cotó i es troben suspesos al sostre, com els dels mariners. Les dones dormen separades dels seus marits (cadascun té un llit a part). Es lleven quan surt el sol i mengen immediatament, per a tota la jornada (no fan cap més àpat durant la resta del dia). No beuen en aquell moment, tal com Suïdes ho explica d'altres pobles de l'Orient, sinó després d'haver menjat. I ho fan moltíssims cops durant el dia²²³. La seva beguda és feta de certes arrels; té el color dels nostres vins clarets i només la prenen tèbia. Aquest beuratge és conserva tan sols durant dos o tres dies. El seu gust és una mica picant, gens embriagador²²⁴, saludable a l'estómac i laxant per aquells que no hi són acostumats²²⁵; pel qui s'ha fet al seu gust resulta agradable. En comptes de pa utilitzen una mena de matèria blanca, semblant al coriandre confitat²²⁶; n'he tastada²²⁷ i té un punt dolç i una mica insípid. Tot el dia el dediquen a ballar. Els més joves van a caçar amb els arcs, i una part de les dones té cura de mantenir escalfat i a punt el beuratge al que abans hem fet esment; aquesta és la seva principal ocupació. Pel matí, abans que els altres hagin menjat, alguns vells de la comunitat prediquen tot passejant d'una punta a l'altra de l'edifici comú, mentre repeteixen molts cops una mateixa sentència; ho fan fins que han donat una volta completa (i aquestes cases tenen ben bé cent passes de llargària). Només recomanen dues coses: valentia contra els enemics i amistat amb les seves dones. No deixen mai de remarcar, com si es tractés d'una coda, aquesta darrera obligació, degut a que són les dones les que els hi mantenen la seva beguda tèbia i a punt. Es pot veure en molts llocs, entre d'altres a casa meua, la forma dels seus llits, cordills, espases, i pulseres de fusta amb les quals es protegeixen els canells durant els seus combats, així com grans canyes —obertes per un extrem— amb el so de les quals mantenen la cadència dels balls. Van completament rasurats i tenen cura del cabell amb més poliment que nosaltres, comptant només amb l'ajut de la fusta o la pedra²²⁸. Creuen en l'eternitat de les ànimes; les que són mereixedores dels déus van a parar al lloc on surt el Sol; les maleïdes, en canvi, a la banda d'Occident²²⁹. Tenen també una mena de sacerdots i profetes que viuen apartats a les muntanyes i que només molt de tant en tant es presenten al poble. Quan arriben es fa una gran festa i una solemne assemblea de molts poblats (cada edificació, tal com ja ho he descrit, constitueix un poblet, que acostuma a distar una llegua francesa dels altres). El profeta els parla en públic, exhortant-los a la virtut i al deure; però tota la ciència ètica que posseeixen no conté més que els dos articles esmentats: valor en la guerra i estima a les seves dones. Els pronostica també els esdeveniments futurs i els resultats que cal que esperin de les seves empreses actuals. O bé els aconsella o desaconsella la guerra. Això sí, en el cas que s'equivoqui o passi alguna cosa que no havia predit, és condemnat per fals profeta i, si el poden agafar, esquarterat en mil bocins. Per aquest motiu no es torna a veure mai més a aquell que s'ha errat una sola vegada²³⁰.

(C) L'adivinació és un do diví, i abusar-ne constitueix una impostura punible. Quan els profetes escites s'equivocaven se'ls cremava encadenats de mans i peus damunt d'un carret estirat per bous i ple de brossa²³¹. Aquells que tracten de les coses relacionades amb la conducta de la humana suficiència tenen, però, l'excusa de fer el que poden. Ara bé: ¿què pensar d'aquells que ens van enganyant amb la pretensió d'una facultat extraordinària?, ¿no haurien

de ser castigats per la temeritat de la seva impostura i el no manteniment del resultat promès?

(A) Tenen guerres amb les nacions que són més enllà de les muntanyes²³², a l'interior de la terra ferma. Hi van completament despullats, sense més armes que els arcs o les espases de fusta, acabades en punta com si es tractés d'una llança. La fermesa dels seus combats resulta sorprenent, perquè aquests no acaben si no és amb mort i efusió de sang; la fugida o la derrota els hi són estranyes. Cadascun s'emporta com a trofeu el cap de l'enemic que ha mort i després el col·loca a l'entrada de la seva llar²³³. Amb els presoners fan una altra cosa. Després d'haver tingut cura d'ells, i d'oferir-los totes les comoditats que vulguin²³⁴, el responsable del captiu convoca en gran assemblea a tots els seus parents i amics. Lliga el braç de l'enemic amb una corda, per l'extrem de la qual el té ben subjectat (C) (allunyat-se unes passes per tal que no pugui fer-li mal) (A) i li dona al millor dels seus amics l'altre braç. Tots dos, en presència de l'assemblea, l'abaten a cops d'espasa²³⁵. Fet això, el couen i se'l mengen²³⁶ plegats, enviant-ne bocins als companys absents a la reunió. Això no ho fan, com sol pensar-se, per alimentar-se (tal com antigament ho feien els escites), sinó per expressar una extrema venjança²³⁷, com ho prova el seu contacte amb els portuguesos. Quan aquests eren els seus enemics²³⁸ feien servir un altre procediment per matar-los; consistia en enterrar-los fins a la cintura, llençar-los dards, i finalment penjar-los. Van pensar que aquella gent d'un altre món, que tants vicis havien sembrat entre els altres indígenes dels pobles propers, eren autèntics mestres en tota mena de maldats, i que no practicaven precisament per casualitat aquest tipus de venjança, més dolorosa —pensaven— que la seva. I així van anar abandonant el seu antic costum per seguir el dels nouvinguts. No em molesta que es constati el salvatge horror que hi ha en un acte com el que acabo de descriure, però sí que, tot criticant aquelles faltes, ens tornem cecs a les nostres. Considero més bàrbar menjar-se un home viu que menjar-se'l mort: hi ha més barbàrie en atormentar-lo, estripar-lo, rostir-lo lentament, deixar que el mosseguin els gossos i els porcs (i això no ho hem llegit²³⁹, simplement: ho hem vist fa ben poc, i no entre antics enemics, sinó entre veïns i conciudadans. I el que és pitjor: sota el pretext de pietat i religió²⁴⁰), que no pas rostir-lo i menjar-lo després que ja ha deixat de viure.

Crísip i Zenó²⁴¹, dirigents de la secta estòica, van pensar correctament que no hi havia cap mal en utilitzar, quan fos necessari, les despulles humanes com a aliment. Els nostres avantpassats, assetjats per César a Alèsia²⁴², van decidir resoldre el problema de la fam originada pel setge menjant-se els cossos dels vells, les dones i d'altres persones inútils pel combat.

(B) «*Vascones, fama est, alimentis talibus usi
Produxere animas*»²⁴³

(A) Els mateixos metges no dubten en utilitzar qualsevol remei útil per a la nostra salut, d'aplicació interna o externa²⁴⁴. No s'ha trobat mai, però, cap opinió tan degenerada que disculpi la traïció, la deslleialtat, la tirania o la crueltat, faltes que ens són quotidianes.

Podem doncs anomenar bàrbars a aquells pobles en relació a les regles de

la raó²⁴⁵, però no pas en relació a nosaltres, perquè els guanyem en tota mena de barbàrie. La seva guerra es del tot noble i generosa i posseeix totes les possibles disculpes —i la bellesa— que aquesta malaltia humana admet. La guerra no té, entre ells, cap més fonament que l'anhel²⁴⁶ de virtut.²⁴⁷ No arriben a plantejar-se la conquesta de noves terres perquè gaudeixen encara de l'abundància d'una natura que els manté sense cap esforç ni treball; tenen tot el necessari per subsistir, i en una quantitat que no els fa pensar en eixamplar els seus límits. Es troben en aquell punt feliç en que no es desitja cap altra cosa que no sigui la que les necessitats naturals ens imposen; la resta és, per aquesta gent, superflu. Generalment anomenen «*germans*» als qui tenen la mateixa edat que ells; «*nens*», als menors; i «*pares*» als vells. Aquests deixen els seus béns indivisos als hereus sense cap títol, i amb la mateixa simplicitat amb que la natura l'atorga a les seves criatures quan les produeix al món. Si els pobles veïns travessen les muntanyes per tal d'atacar-los, el guany dels qui s'han fet amb la victòria no consisteix en altra cosa que en la glòria i l'orgull d'haver-se manifestat com un mestre del valor i la virtut. I és que no tenen cap necessitat de les riqueses dels vençuts; per això se'n tornen després al seu territori on no els fa falta res i on saben fruir feliçment de les seves condicions materials. Per la seva banda, el poble a qui hem fet referència no demana als seus presoners més que la confessió i el reconeixement de que han estat vençuts. Ara bé: en tot un segle no n'hi ha hagut ni un que ho fes, preferint la mort a rebaixar, de paraula o obra, un sol grau la grandesa del seu coratge invencible; no se'n troba ni un que no s'estimi més ser mort i devorat a suplicar que no ho sigui. Tracten els presoners amb tota llibertat²⁴⁸, perquè la vida els sigui més agradable, però tot sovint els fan amenaces sobre la seva futura mort, els turments que hauran de suportar, i tot allò que els acompanya: l'esquarterament dels seus membres i el festí que amb ells es donaran. I tot això es fa amb l'única finalitat d'arrencar-los de la boca alguna paraula humil o submissa, o bé de provocar-los el desig de fugir, obtenint així el premi d'haver-los pogut atemorir i anul·lar la seva capacitat de resistència. Perquè, efectivament, la veritable victòria consisteix només en això:

(C) «*Victoria nulla est
Quam quae confessos animo quoque subjugat (hostes)*»²⁴⁹

Els hongaresos²⁵⁰, guerrers bel·licosíssims, en tenien prou amb que l'enemic se'ls rendís. I havent-li arrencat aquesta confessió, el deixaven marxar sense provocar-li cap mal ni demanar cap botí; com a molt, els feien donar la paraula de que, en endavant, no s'aixecarien en armes contra ells.

(A) Obtenim sobre els enemics força avantatges que no són nostres, sinó prestats per aquests. Tenir cames i braços fermes és una qualitat de manobres²⁵¹ que res té a veure amb la virtut: no hi ha cap qualitat més morta i corporal que la simple fortalesa física. Tombar el nostre enemic quan està enlluernat pels rajos del sol és només una concessió de la Fortuna. Allò qui sí pertany a l'art i a la ciència és la suficiència en l'esgrima, tot i que de vegades aquesta pot recaure en una persona vil i insignificant²⁵². El valor d'un home es troba en el seu cor i en la seva voluntat, on radica l'honor. La valentia no consisteix en la fortalesa de les cames i els braços, sinó en el coratge de l'ànima. No es troba tampoc en el valor del nostre cavall o en el de les nostres armes,

sinó en el nostre propi. Aquell que cau, obstinat en la seva fermesa (C) *»si succiderit, de genu pugnat»*²⁵³. (A) Aquell qui, tenint a prop el perill de la mort, es manté ferm en el seu valor; que mentre entrega l'ànima mira encara el seu enemic amb l'esguard impassible i arrogant²⁵⁴, no es pas abatut per nosaltres sinó per la Fortuna. Podem matar-lo, però no vèncer-lo²⁵⁵.

(B) Els més valents són, de vegades, els més infortunats.

(C) També hi ha derrotes que són tan triomfals com les victòries: ni les quatre victòries germanes, les més belles mai vistes sota el sol —la de Salamina, Platea, Micala²⁵⁶ i Sicília²⁵⁷— podrien gosar plegades a comparar tota la seva glòria amb la derrota del rei Leònides i el seu exèrcit al còrrec de les Termòpiles. ¿És que hi ha algú que hagi corregut mai tant com per guanyar un combat com el capità Íscoles ho va fer per perdre'l?²⁵⁸ ¿És que algú va invertir tant d'ingeni i de cura en assegurar-se la salvació com ell ho va fer amb la seva ruïna?. Estava encarregat de defensar un cert pas del Peloponès contra els arcadis i se sentia completament incapaç per poder-ho fer, degut a les condicions geogràfiques d'aquell lloc i de la desigualtat de les forces: inevitablement, tot aquell que s'enfrontés a l'enemic allí quedaria per sempre. Però, d'altra banda, trobava indigne de la seva virtut i magnificència com a lacedemoni fallar en la seva missió. Entre aquestes dues solucions extremes va determinar una decisió intermitja que consistia en el següent: els més joves i forts del seu exèrcit va conservar-los pel servei i la defensa del seu país, on els va enviar; amb la resta dels soldats va decidir sostenir la posició en aquell pas per tal que els resultés ben car als seus enemics. I així va ser: tot i trobar-se completament envoltat per l'exèrcit dels arcadis va assolir encara provocar una gran carnisseria entre aquests (que després, però, els van executar). ¿No era aquest el millor trofeu atorgat pels vencedors als vençuts? Vèncer vol dir lluitar, no salvar-se, i l'honor i la virtut consisteixen en combatre, no en abatre.

(A) Reprenquem la nostra història. Els importa que aquests presoners dels qui parlem se sotmetin, i durant el període de temps que són amb ells —dos o tres mesos— semblen tenir un talant alegre; exciten els seus futurs botxins dient-los si volen adelantar les tortures: els desafien, els insulten, els re-treuen la seva covardia i el nombre de batalles que van perdre lluitant contra ells. Tinc una cançó feta per un captiu on aquest ve a dir el següent: *«Que vinguin tots, si s'atreveixen, i s'apleguin per fer un àpat amb mi, perquè així es menjaran als seus propis pares i avis els quals, a la vegada, van servir d'aliment i manutenció del meu propi cos. Aquests músculs —diu— aquesta carn i aquestes venes són les vostres, oh pobres folls! És que no sabeu reconèixer que la substància dels membres dels vostres avantpassats encara és en mi?: assaboriu-la bé, perquè hi trobareu el gust de la vostra pròpia carn!»*²⁵⁹ En aquesta composició no s'hi ensuma cap barbàrie. Aquells que els pinten moribunds, situant l'acció en el moment en que els maten²⁶⁰, descriuen al captiu escopint la cara del botxí i fent-li riotes. Certament, no paren d'embravir-los i desafiar-los a través de les seves paraules o de les seves expressions fins al darrer moment. En comparació a nosaltres²⁶¹, heus aquí uns homes ben salvatges. I dic això perquè, o bé ells ho són a consciència o bé ho som nosaltres: hi ha una sorprenent distància entre la seva manera de ser i la nostra²⁶².

Els homes tenen moltes dónes, i el nombre d'aquestes augmenta en proporció a la reputació del valor d'aquells. Una curiositat dels seus matrimonis és que la mateixa preocupació que tenen les nostres mullers per apartar-nos de l'amistat d'altres dónes també la posseeixen les indígenes, però a l'inrevés: atentes a l'honor dels seus marits més que a qualsevol altra cosa, busquen i s'apliquen en aconseguir totes les companyes que poden, perquè un gran nombre de dónes testimonia la virtut del seu marit.

(C) Potser les nostres mullers creuran que això és un fet miraculós; però no ho és pas. Es tracta d'una virtut pròpiament matrimonial, i en el més alt grau²⁶³. A la mateixa Bíblia, Lia, Raquel, Sara²⁶⁴, així com les dónes de Jacob oferien als seus propis marits les més agraciades serventes. Livia —pel seu propi interès— va secundar així els apetits d'August²⁶⁵. I Estratònica, muller del rei Dejòtarus, no només va oferir al seu marit la bellíssima domèstica que la servia, sinó que fins i tot es va fer càrrec, i amb tota cura, dels infants d'ambdós, fent-los costat, a més, perquè heretessin els estats del seu pare²⁶⁶.

(A) En definitiva: que ningú cregui que fan tot això per una simple i servil obligació a les seves tradicions, ni per la força i autoritat dels seus antics costums, irracionals²⁶⁷ i mancats de judici, ni tampoc pel fet de ser posseïdors d'una ànima tan estúpida que sigui incapaç de prendre una altra opció. Crec, al contrari, que es poden al·legar trets sobre la seva capacitat²⁶⁸; abans he reproduït una de les seves cançons bèl·liques, però encara en tinc una altra de tema amorós que comença així: «*Serp, atura't; atura't, serp*²⁶⁹, *que vull que ma germana obtingui del teu dibuix el patró per fer un bell cordó i oferir-lo a la meua estimada. Que per sempre més durin en tu la bellesa i disposició, preferida per mi entre totes les altres serps!*».²⁷⁰ Aquests primers versos són la coda de la cançó. I jo he tingut prou comerç amb la poesia com per afirmar que no solament no hi ha res de bàrbar en aquesta imatge, sinó que resulta del tot anacreòtica²⁷¹. El seu dolç llenguatge té un so agradable que recorda les terminacions gregues²⁷².

Tres d'aquests indígenes, ignorants del preu que costaria a la seva tranquil·litat i felicitat el coneixement de les nostres corrupcions²⁷³ van abandonar la dolçor del seu cel per tal de veure el nostre, arribant a Rouen²⁷⁴ en temps de Carles IX²⁷⁵. No sabien que aquest canvi els conduiria a la seva ruïna, que pressuposo deu trobar-se ja ben avançada²⁷⁶: pobres miserables enganyats per la novetat!. El rei Carles IX els va parlar durant una llarga estona. Se'ls hi van ensenyar els nostres usos, la nostra pompa i la disposició d'una bella ciutat²⁷⁷. Després de tot això algú els va demanar la seva opinió sobre allò que trobaven més admirable entre totes les coses que havien vistes. Van donar tres respostes, i em sap molt de greu d'haver-ne oblidat la tercera; les altres dues encara les recordo. Van dir, en primer lloc, que trobaven ben estrany que aquells homenots barbuts, forts i armats que envoltaven el rei (és probable que parlessin dels suïssos de la seva guàrdia personal) accedissin en obeïr un nen²⁷⁸; els sobtava també que no fos precisament un d'aquells soldats el triat per fer-se càrrec del comandament²⁷⁹. En segon lloc, i tenint en compte que en la seva llengua els homes s'anomenen entre si «*meitats*», van dir que havien observat entre nosaltres homes rics i farts de tota classe de comoditats, mentre que les seves *meitats* es trobaven pidolant a les portes

d'aquests, demacrats per la fam i la pobresa. Els resultava estrany que aquestes *meitats* necessitades patissin una injustícia com aquella, i que no agafessin els rics pel coll o calessin foc a les seves cases²⁸⁰.

Vaig parlar molta estona amb un d'aquests indígenes. Però l'interpret em seguia tan malament i es veia tan incapacitat, degut a la seva ruqueria, per entendre els meves cavil·lacions que no en vaig treure cap profit²⁸¹. Li vaig preguntar quina era la recompensa per la jerarquia que detentava entre els seus (era una mena de cabdill, i els nostres mariners li donaven el tracte de «rei»). Em va respondre que aquesta consistia en marxar el primer en la guerra. Després em vaig interessar pel nombre d'homes que manava, i ell em va assenyalar una extensió de terreny que en podia contenir quatre o cinc mil. També li vaig preguntar si tota la seva autoritat expirava en acabar la guerra, i em va respondre que conservava el següent privilegi: quan visitava els poblets que d'ell depenien li obrien una singlada entre els faigs²⁸² dels seus boscos per tal que hi passés amb comoditat.

No està malament, tot això. Però compte; si aquesta gent ni tan sols porta calça llarga...!²⁸³